

gospodarske, obertniške in narodne.

V Ljubljani v sredo 22. decembra 1858.

Valjenje kurjih jajc, — kaj se godí pri tem, in kako ž njimi ravnati.

Valiti ali na jajcih sedeti je opravilo, po katerem s pripomočjo gorkote take jajca godne postanejo, v katerih je življenje mlade stvarice skrito. Med našo domačo živino mora valiti vsa perutnina; pa tudi pri jajčkah svilodov ali židnih červov se godí kaj takega.

Ko je kokoš ali kaka druga ptica dostojno število jajc izlegla, se zbudi v nji poželjenje, ležene jajca izvaliti. Od kod pa to poželjenje? Natora je tako naredila. Spredej na persih se zbere v kervinih žilicah veliko kervi; toliko se je včasih navalí proti koži in pernim koreninam, da kokoši na tem mestu gole postanejo kakor da bi se mavsale. V tem, ko proti persim več kervi priteka, je pa na druge strani manj teče; za to je greben bled in v jajčnjakih oterpne življenje. Zavolj navala kervi so predpersni rudeči deli tudi veliko toplejši, in toplota doseže 29 do 37 stopinj po Romirjevem toplomeru.

Naše kokoši valijo 20 do 21 dni, purice 21 do 23, gosí 29 do 33, race 28 do 30, golobíce 17 do 19 dni.

Ta čas se nikdar nikoli ne more okrajšati; podaljšati se pa more za 24 do 48 ur, če je, postavimo, merzlo bilo, kadar je puta valila, ali če je revca stradala. Pa gotovo je, da take piščeta, ki so se predolgo valile, rade konec vzamejo in da se njih izreja ne splača.

Kadar je kokoš jajc toliko izlegla, da jih hoče izvaliti, se vsede na-nje, jih s trebuhom dergne tako, da se svetijo od kožne maščobe, jih kljuje sèm ter tjà, kloče pridno, pa še le v 2 dneh obsedi stanovitno na njih.

Nektere pute imajo to razvado, da ne sedé stanovitno na jajcih, ampak jih večkrat zapusté; take jajca grejo pod zlo. Za malo časa mora kokoš sicer zapustiti jajca, na katerih sedi, da si gré živeža iskat, al dobra koklja malokrat čez 5 minut beži od svojih jajc in nektera celó le vsaki drugi ali tretji dan; nektere sicer tudi po pol ure ni nazaj, al tudi to ne škoduje jajcom. Sploh skušnje o tem tole učijo: Kolikor gorkeje je tam kjer koklja valí, in kolikor godnejše so že piščeki v jajcih, toliko dalje more koklja jajca brez škode zapustiti in včasih celó po več ur dolgo. Da vse jajca enako greje, jih premakne in oberne koklja zdaj in zdaj z nogami in kljunom; iz začetka jih preobrača večkrat.

Ko je koklja na jajcih tako dolgo sedela kakor je treba, jenja v nji poželjenje jih dalje valiti, in 10 do 20 dni potem, ko je jenjala perve valiti, zleže spet druge. Po tem pa, ko se v koklji nagon jajca leči poprej ali pozneje zbudi, bo ona tudi svoje dolžnosti pri izpeljevanji mladih zvestejši spolnovala ali jih pa zanemarjala. Koklje, ktere kmali spet druge jajca leči začno, kadar so perve izvalile, zapustijo svoje mlade tudi večidel kmali. Nektere koklje pa tako rade valé, da jih ni spraviti z jajc, če bi jih tudi rad, in da ti dvakrat trikrat poredoma valé, če jim izvaljene jajca vzameš in namesto njih drugih podtakneš. Al take prepridne koklje ne terpijo dolgo, ker neprenehano valjenje jim vzame veliko moči; prenapete strune rade počijo.

Najbolje za valiti so purice; one stanovitno sedé na jajcih; zato take gospodinje, ktere bi jajca od kakih po-

sebno žlahnih put rade izvaljene imele, si izberó purico za to opravilo; tudi zatega voljo je purica dobra, ker se ji napol jajc več podložiti more kakor pa kaki puti.

Kokljam naj se nikoli ne podloží več jajc kakor toliko, kolikor jih s svojim spodnjim životom pokriti morejo, manjšim ne čez 7 do 11 jajc, večjim ne čez 11 do 15. Navadno se kokljam poklada liho jajc (ungerade Zahl) to je 7, 9, 11, 13 in tako dalje, ne pa 8, 10, 12 in tako dalje, da se jajca pod kokljo bolje vkup vzamejo.

Pri nekteri perutnini je to velika napaka, da prerade valijo; tako, postavimo, kohinhinke v eno mer valiti hočejo, kakor hitro so kakih 20 jajc izvalile. Prepridnemu valjenju se pa v okom pride, če se koklja zaprè v kak temen in vlažen kraj, na priliko, v hram (kelder), kjer si ne more gnjezda napraviti. Hladna zemlja, kamor se koklja vleči hoče, da bi valila, kri od persi in spodnjega života odganja in tako poželjenje za valjenje krotí, dokler popolnoma ne neha. Tudi ne škoduje tako prepridno kokljo enekrat v merzlo vodo vtakniti; to ji prežene presilni nagon na jajcih sedeti.

Koklje, ktere so pa nečimerne in ne valijo, kakor bi gospodinja rada, naj se z gnjezdom vred zapro v kak tesen predal, da ne morejo vèn; zraven tega naj se pa skerbí, da je tak kraj miren in tih, in da ni preveč svetel. Tudi se more koklja nalaš k temu prisiliti, da pridniše valí, ako se ji pod trebuhom in na persih perje izpuli in gola koža s koprivami otepe ali pa s poprom in oljem, ali s terpentinovim oljem namaže. To napravi, da več kervi priteka do teh krajev, in nagon valjenja se zbudi. Tudi s tem se prisilijo nečimerne koklje k valjenju, da se z žganjem vpijanijo (košček kruha se pomoči v žganje in koklji noter dá); tako vpijanene in zaperte v tesen, temán in miren kraj, obsedijo na jajcih. Po ti poti, pravijo, se še celó kapuni in petelini primorajo, da začnejo valiti.

Premlade pute niso za valiti dobre, ker so prežive; prestare pa, in sicer take, ki so že čez 6 let, pa večidel tudi niso zato, ker imajo že premalo svoje lastne gorkote. Tudi take koklje, ki preveč pojó in se rade kavsajo, niso za to rabo, ker so preveč petelinske nature.

Koklja, kadar valí, malo jé, pa veliko pije, se poredkoma sicer očeja, pa vselej prav na debelo zunaj gnjezda. Zato so koklje, dokler valijo, veliko ložje. Čeravno pa koklja, kadar valí, ne jé veliko, vendar ne sme pomanjkanja terpeti, in posebno jim je takega živeža potreba, ki se k sopilnemu šteje, ker tak živež več gorkote v životu napravlja, na priliko, žito, konoplja. Treba je pa tudi za prav dobro in toplo gnjezdo skerbeti, da so v njem jajca prav na gorkem. Živež naj se ji blizo gnjezda daje, da preveč časa ne zamudí s poberanjem okoli; napačno pa je, korito z živežem ji tikoma h gnjezdu postaviti, zakaj potem gnjezda nikoli ne zapusti in nakida blata v gnjezdo ter jajca s tem omaže; blato pa zamaže jajcu drobne luknjice, in pišče v njem se zaduši. Zatega voljo je celó treba, da je blizo gnjezda vse vse lepo čedno, ker to storí, da koklja ne pride z omazanima nogama v gnjezdo nazaj, ko si je zunaj njega živeža iskala. Kadar koklja valí, naj gospodinja tudi za-njo skerbí, da uší ne dobí, ker ušiva koklja ne leže tako pridno.

Nāše domače koklje začnó navadno mesca sušca in malega travna valiti in valijo k večjem do velikega serpana. Nove velike plemena, ktere smo poslednje leta dobili iz ptujih dežel (kakor kohinhinka, brama putra) pa valijo skor vsaki letni čas; druge plemena pa, kakor španjske, belgiške ne valijo celó nikoli.

Še moram nekega posebnega védenja kokelj omeniti; kmetje takrat pravijo: „da koklja na jajčnjaku vali.“ Koklja takrat rada v gnjezdu sedí kakor da bi hotla valiti, pa ne ostane dolgo, in čez 10 ali 14 dní začne spet leči. To pa izvira od tod, da kervi zdaj priteka več k jajčnjaku, zdaj pa k unanjim delom, tedaj zdaj sem, zdaj tjé, in tako še ni nobene stanovitnosti nikjer, in dokler ni te, ni čuda, da se koklja zdaj pripravlja za valiti, zdaj pa za jajca leči.

Po spisu prof. dr. Rueffa v Hohenheim-u.

Kmetijska skušnja.

(Na eni njivi v enem letu dvakrat krompir) je pridelal neki kmetovavec v Ham-u lansko leto, in v drugič pridelani krompir je bil še debelejši in bolji od pervega. Potem je dal njivo dobro prekopati in brez gnoja je konec malega serpana sadil krompir. Letos je ponovil to skušnjo, in spet se je dobro obnesla.

Repa gnjije na več krajih.

Na undanje vprašanje: kako je z letošnjo repo tam pa tam po naših krajih? so nam že odgovorili nekteri prijatli; tako na priliko

Iz toninskih krajev. Večkrat pregledovaje letošnjo repo, sem res najdel, da je pri nas tako, kakor sem v 47. listu „Novic“ bral. Tudi drugi, kterim sem potožil, da je repa letos kaj slaba, mi povejo, da je taka, da ni za vžiti. Ko jo ribam ali režem, dobim med dvajsetimi gotovo 5 spridenih, da so pod kožo černe, nektre do pol in še več, nektre pa imajo po sredi černo pot kakor trohljeno. Le-ta repa je terda, če se tudi dolgo kuha, in je vselej slabega okusa. Ant. Leban. *)

Iz Goriškega na beneški meji. Žalibog! tudi pri nas se je letos pokazala na repi trohljivost, še bolj pa gnjiloba. Glejte! dal sem dve kadi, ktere so polčeteri čevelj visoke, 10. dan p. m. z ribano repo natlačiti; devet dni potem sem jo dal vdrugič napolniti, in danes (7. grudna) ko ravno to pišem, smo jo iz obedveh kadi v en sodček od 200 pintov preložili, in še ni poln. Bati se je, da ne bom le jez, temoč še veliko drugih brez kisline letos. Pretečeno leto 1857 je pa bila tako terda, da tudi še tako velika teža je ni mogla potlačiti in vode iztisniti. Čompe ali podzemljice (po vašem krompir), pri nas še neprenehoma bolehajo; debeleje ko so, hujše hirajo. — Še eno Vam imam priporočiti: kader bote ljube „Novice“ govorile od rastljinstva, pristavite vselej, da bojo tudi bravci naši vas prav razumeli, na priliko: zélèni (Selerie) opèh; lecijanu ali encijanu (Enzianwurz) košutnik, zavoljo kterega je pri nas že marsikter človek življenje zgubil, ga v gori kopaje.

Fr. V. Sedljanski.

Kmetijska novica.

Da cesarja — ratarja.

V 48. listu českih gospodarskih novín beremo sledečo mično starico, ki je pa nam popolnoma novica in gotovo tudi večjemu delu naših bravcov. Čujmo!

„Da je 19. velikega serpana leta 1769 cesar Jožef II. poleg Slavikoveca, neki vasi na Marskem, sam oral, je znano

celemu svetu. (Lično podobo onega pluga, s kterim je preblagi avstrijski cesar na Marskem oral, je daroval učnik kmetijstva gosp. J. E. Hölbling letos gospodu predsedniku naše kmetijske družbe. Vred.)

Malokomu pa je znano, da je 46 let pozneje nek drug cesar na Českem počastil kmetijski stan tudi s tem, da je oral.

Na poti iz Pariza v Petrograd leta 1815 je car rusovski Aleksander I. v Frauenberg-u (blizo Budejovic) na gradu kneza Švarcenberga bival nekoliko dní. 19. oktobra se sprehajaje v prijazni okolici vidi kmeta Fajtel-na iz Hosin orati; pri ti priči vzame car plug v roke in orje brazdo po celi njivi. Plug spet kmetu izročivši mu daruje 6 luidorov. Plug ta se v vedni spomin na cesarja, ki je ob enem počastil sam sebe pa tudi stan ratarja, hranuje na omenjenem gradu.“

Za zimo kaj.

(Železna peč se zamaže), če se kadi, najbolje s tem, da vzameš toliko pepela kolikor soli in napraviš z vodo gosto testo, s ktero se zamaže razpoklina.

Voda v službi človekovi.

(Konec.)

Kar voda v podobi sopara služi mašinom, še ni veliko let. Izmisлил je sicer že v letu 1699 Savary prvo tako mašino, ktero po slovensko parnico (Dampfmaschine) imenujemo, pa še le leta 1764 jo je Anglež Janez Watt tako zboljšal, da so jo rabili v mnogoterih fabrikah, rudnikih in drugih obertnijstvih. Kar je človeku voda v podobi sopara podložna, se je začela nova dōba. Parnice na barkah in pa parnice na železnicah so prekucnile vès svet.

Najprvo so vodeni sopar vpregli v ladije na morji. Amerikanec Robert Fulton je bil prvi, kteri je začel leta 1793 skušnje s takimi ladijami delati, pa še le 1807 je doveršil s pomočjo svojega rojaka Livingstona, ameriškega poslanca v Parizu, prvi parobrod, kteri se je vozil po hudsonski reki med Novim Jorkom in mestom Albanijo, v eni uri pet angleških milj pota storivši. Zasramovan je umerl slavni mož leta 1815 v svoji domovini, ktera ni poznala prevažne te znajdbe. Cesar Napoleon I. sam, ko je slišal od Fultonovih skušinj na reki Senski, ga je imenoval norca; tako je svet plačeval bistroumnega moža, kteri je bil gotovo prvič pervakov tistega časa! Pa saj se tudi Krištofu Kolombu ni bolje godilo, kteri je nov svet (Ameriko) najdel! Al večja slava gré Fultonu, zakaj on je nov svet vstvaril!

Fultonova iznajdba se je pa v kratkem času iz Amerike na Angležko (1812) preselila; po rekah in pozneje na morji je gospodovala in današnje dni je terdna in gotova vez med starim in novim svetom, to je, med Evropo in Ameriko. Barke z jadrí so potrebovale nekđaj 12 do 15 tednov, preden so se prepeljale iz Evrope v Ameriko; sedaj potrebujejo komaj toliko dní, in če gré po sreči, še manj. In kaj še več? Učenost pové dan današnji še celó, ktero uro bo prisopihal v to ali uno ameriško mesto parobrod, kteri je odrinil to in to uro iz Evrope. Ljudem se ni več bati silovitega in strahovitega morja; bistroumnost človeška je premagala vetrove in viharje. Na parobrodu se ima človek kakor v hiši na kopnem. Ponosno in enakomerno plava veličanska poslopje čez valove morja varno in pokojno.

Skoraj ob enem času s Fultonom sta izdelala 1802 Trevishik in Vivian parno mašino za vožnjo po suhem; pa réči se sme, da je bilo to le poskušnja. Še le slavni Anglež Stephenson, oče sto in stoterih hlaonov ali „lukamatijev“, kakor naši kmetje „Lokomotiv“ poslovenju-

*) Prosimo večkrat kaj.